

Maria-Pilar Perea
Universitat de Barcelona

ANTONI M. ALCOVER SOTA EL PRISMA DE JOAN FUSTER

El poeta xec Jaroslav Seifert, que el 1984 va rebre el Premi Nobel de Literatura, fent referència a la memòria, diu: «Recordar és l'única manera de poder aturar el temps». I les efemèrides, els aniversaris, són uns talls convencionals en el corrent temporal que tenen aquesta finalitat: propicien el record, l'actualització, fent un tall en el temps, d'algú que ja ha deixat el seu rastre per la vida.

Precisament la celebració del centenari del naixement de Joan Fuster ens permet de resseguir uns escrits de l'escriptor valencià dedicats a Antoni M. Alcover, que foren redactats l'any 1962,¹ tot just quan es commemorava l'acabament de la publicació en fascicles del *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), i, en paral·lel, els cent anys del naixement del seu instigador i promotor. Aquests articles, però, no van ser els únics que Fuster va destinar al canonge de Manacor ni a l'Obra del diccionari. Destaquen, d'uns anys abans, d'una banda, d'«Elche a Morella con mosén Alcover»,² on ressegueix l'itinerari alcoverià per terres valencianes a partir del «Dietari de l'Eixida pel Regne de València i Catalunya occidental 1918»,³ que s'estén del 20 de juny al 31 d'agost, i que és un dels múltiples dietaris que el manacorí va confegir donant compte de les seves eixides filològiques; i, d'una altra, «Un canónigo tesorero»,⁴ en el qual, a més de referir-se al DCVB, fa un cert èmfasi en la personalitat humana i intel·lectual del personatge.

Cal tenir en compte que Fuster, arran de l'amistat amb el seu compatriota Manuel Sanchis Guarner, va mantenir amb aquest un estret contacte epistolar⁵ entre el 1943 i el 1959; és a dir, durant els anys que el filòleg va passar a Mallorca, quan col·laborava amb Francesc de B. Moll en l'edició del DCVB. I és cert, també, que, des del 1951, el nom de Fuster apareix amb freqüència en les cobertes dels fascicles⁶ del *Diccionari català-valencià-balear*, on el trobem participant intensament en la promoció de l'obra. Així, en el fascicle 69, de l'any 1951, s'explica que forma part de la Comissió Patrocinadora Valenciana, juntament amb altres intel·lectuals d'aquelles terres, amb la finalitat de fer-ne difusió i d'aconseguir el suport moral i econòmic d'entitats i particulars.

Esdevingudes les cobertes dels fascicles del DCVB una mena de *Bolletí del diccionari*, en forma de crònica periòdica, les publicacions de Fuster hi són igualment esmentades (vegeu, per exemple, els fascicles 86 (1953) i 125 (1955)), i algun cop ressenyades (com ara l'*Antologia de la Poesia Valenciana* (fascicle 133, 1956), *El Món*

¹ Vegeu «Examen de conciencia. Laurel para un canónigo», *El Correo Catalán*, 10 febrer 1962 i «Centenari de Mossèn Alcover», *Pont Blau*, 116 (setembre 1962), p. 231-236.

² *Levante*. «Valencia. Suplemento dedicado a sus hombres, a su historia y a su tierra», 224, 10 juliol 1959.

³ *Bolletí del diccionari de la llengua catalana*, X (1918-1919, 165-252).

⁴ *Destino*, 1186, 30 abril 1960.

⁵ Vegeu el volum IV de la *Correspondència. Joan Fuster*, València: Universitat de València / 3 i 4, 2000.

⁶ Vegeu el volum VII de les *Obres completes de Francesc de B. Moll*, Palma: Nova Editorial Moll (en premsa).

literari de Sor Isabel de Villena (fascicle 152, 1957) o *Un món per a infants (Primer llibre de lectura)* (fascicle 173, 1959)). Hi consta també la seva participació en homenatges, com els que es dedicaren al poeta Blai Bonet (fascicle 86, 1953) o a Miquel Costa i Llobera i Joan Alcover (fascicle 86, 1953); o s'esmenten els seus cursos sobre Literatura valenciana moderna (fascicle 125), que el 1955 impartí en la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de València, sense oblidar la difusió de les diverses publicacions de l'escriptor valencià sota el paraigua de la Biblioteca «Raixa», com ara *El descrèdit de la realitat* (1955), els dos volums de *La poesia catalana* (1956), *Indagacions possibles* (1958), *Judicis finals* (1960), i, igualment, la seva participació a *Cap d'Any. Raixa*.⁷

Paga la pena de dedicar una certa atenció als dos escrits esmentats com a prolegomen dels que Fuster va consagrar el 1962 a Alcover i al *Diccionari català-valencià-balear*, treball que és, segons el seu parer, «una de las obras más admirables de la cultura contemporánea» (*Destino*, p. 38). En parlar del dietari de l'eixida del 1918, es fa ressò de la incomprensió que despertaven els estudis dialectals, que eren vists com una extravagància, no sols en els inicis de la mateixa disciplina sinó fins i tot, en aquells moments, a mitjan del segle XX. En l'excursió de 1918, la intenció d'Alcover era recollir verbs per al seu projecte sobre la conjugació catalana, *La flexió verbal en els dialectes catalans*, i, després d'aturar-se a Eivissa, va emprendre el periple enquestador per terres valencianes, començant-lo per Alacant.

Totes les cròniques de viatge alcoverianes descriuen les vivències, les anècdotes, les impressions obtingudes al llarg de les excursions, alhora que són rics testimonis d'aspectes geogràfics i socials de l'època i, per sobre de tot, informen sobre el mètode que s'aplicava per obtenir informacions lingüístiques, les quals havien de bastir posteriorment el diccionari i també altres projectes que en aquells moments Alcover duia a terme. El dietari de 1918, a diferència d'altres de caràcter més divulgador, és un dels que proporciona una descripció més completa de les característiques fonètiques i morfològiques presents en els habitants dels diversos indrets que visitava. Les dades resultants representen una joia en mans de qualsevol estudiós dels dialectes per poder conèixer l'estat de la llengua en terres valencianes en el segon decenni del segle XX. Però Fuster, en el seu article, fa més èmfasi en qüestions de tipus anecdòtic, que es basen en declaracions impressionistes d'Alcover: les característiques dels amfitrions-intermediaris, normalment de classe capellaneca, la selecció d'informadors joves perquè els d'edat no podien completar l'enquesta o la sorpresa per les característiques entonatives dels parlants d'algunes poblacions.

Del 1960 és l'article «Un canónigo tesonero». Fuster, fill del seu temps envers la percepció pejorativa —«la llegenda»— que envoltava Alcover, i influït, sens dubte, per les opinions que prohoms de la llengua havien ofert sobre la figura del canonge, no dubta a dir que els textos del manacorí contenen «tanta viveza espontánea y tanto garbo cerril». I, així, recalca amb una certa sornegueria la seva pertinença a l'estatus eclesiàstic; fa èmfasi en els escrits de «polémica lingüística y personal» i en les

⁷ Vegeu, per a una exposició més detallada de la vinculació de l'assagista de Sueca amb Mallorca, l'article de Pere Rosselló Bover, «Joan Fuster i Mallorca», publicat en aquesta mateixa pàgina web.

“indagaciones filológicas”, tot qüestionant-ne, amb una certa estretor de mires, el seu valor científic; en destaca la prosa exuberant: «medio ‘trabucaire’,⁸ charlatán, corto de genio, ingenuo, entusiasta, remolón...»; i, repetint estereotips que encara avui es reproduïen, afirma: «Fulminante y brioso, de una sola pieza, franco, uno piensa que ha valido más la pena leerle que conocerle». I, tot seguit, Fuster descriu el *Diccionari català-valencià-balear*, «magnífico monumento lexicográfico, ejemplar en su solvencia y su criterio», dos anys abans de la seva conclusió, amb comentaris que trobaran ressonàncies en els textos de 1962.

En efecte, en els articles «Examen de conciencia. Laurel para un canónigo»⁹ y «Centenari de Mossèn Alcover»,¹⁰ Fuster fa referència al «doble aliciente» (*El Correo Catalán*) que representaven, d’una banda, la commemoració del centenari d’Alcover,¹¹ la qual tingué, però, una repercussió «bastant discreta» (*Pont blau*, p. 231), com el manacorí, segons el parer de l’autor, s’havia fet mereixedor, i, d’una altra, la compleció del *Diccionari català-valencià-balear*.

Tant un text com l’altre ofereixen, doncs, un doble enfocament: en primer lloc, en relació amb la vida i l’obra d’Alcover; en segon lloc, en relació amb les aportacions del *Diccionari català-valencià-balear*. Ambdues aproximacions seran considerades separadament.

Joan Fuster i el centenari d’Antoni M. Alcover

El dos escrits fusterians del 1962 denoten, envers la figura d’Alcover, un «personaje más o menos ilustre», les prevencions de l’època. L’autor declara amb encert que el símbol ha superat l’home; tanmateix, els mites, en principi, sublimen l’individu, però, en el cas del manacorí, la creació del mite l’amplifica en negatiu. Així, no és estrany que s’hi esmunyïn, en el primer article, adjectius prou coneguts: «pintoresco», «integrista», «persona propensa a la destemplanza agresiva», «extremista»; i el segon no queda pas enrere quant a la presència de qualificatius de característiques semblants: «home explosiu i poc convencional», «estentori, geniüt, tenaç», «capellà rupestre», «un energumen i un obstinat», «un animal clamorós», qualitats que Moll, en la biografia¹² que en va fer, va intentar de racionalitzar.

És inevitable que Fuster no citi les polèmiques religiosopolítiques que des de ben jove Alcover va conrear, l’estil de les quals esdevenen «d’un pamfletisme troglodític» (*Pont blau*, p. 231). Tampoc no se’n salven, d’aquest atribut, fent-ne una certa befa, les seves eixides filològiques «a la caça de vocabulari recòndit o de flexions verbals singularíssimes» (p. 231), elements, tanmateix, fonamentals per bastir la part del

⁸ El terme coincideix amb el comentari de Pla que apareix en l’*Homenot* que dedicà a Fabra (*Homenots. Primera sèrie*, Barcelona: Destino, 1980, p. 75): «... Mossèn Alcover, canonge de Mallorca, filòleg de calaixera i de trabuc, gros personatge de reaccions rústiques i primàries».

⁹ *El Correo Catalán*, 10 febrer 1962.

¹⁰ *Pont Blau*, 116 (setembre 1962), p. 231-236.

¹¹ Efectivament, a Catalunya i a València el centenari tingué un ressò prou limitat. A Mallorca, a més de nomenar Alcover fill il·lustre de Manacor i fill adoptiu de la ciutat de Palma, la commemoració inclogué diversos actes d’homenatge, conferències i una exposició basada en els seus manuscrits, epistolari, obres i fotografies.

¹² Vegeu *Un home de combat* (Palma: Moll, 1962).

DCVB que comprèn la llengua viva. I, menys encara, «l'obscura operació de recollir fitxes per a la seva famosa *calaixera*» (p. 234), magne arxiu, que és un preludi de l'actual base de dades lexicogràfica, procediment que, com és evident, no té res d'obscur. Malgrat aquest acarnissament gratuït, Fuster reconeix que és gràcies als esforços d'Alcover que es pot gaudir d'aquest repertori de mots.

En l'escrit també s'al·ludeix al trencament d'Alcover «amb els dirigents de la vida política i cultural del Principat el 1918», que el valencià insisteix a posar en paral·lel, però amb matisos, amb les ruptures que s'esdevingueren amb Eugeni d'Ors i amb Miquel dels Sants Oliver. Impactat per la lectura dels manifestos, comenta, en una carta que adreça a Manuel Sanchis Guarner el 5 d'agost de 1950: «Fa uns dies he comprat i llegit una memòria de mossèn Alcover sobre el que li passà amb els de l'Institut: al costat d'això, el nostre és un joc de xics». ¹³ Amb tot, incrementant-ne la valoració despectiva —«Dins l'Institut, el senyor canonge hauria esdevingut un element perillós» (p. 234) o «Mossèn Alcover era tot el contrari d'un gramàtic» (p. 234)—, arriba a trobar satisfactòria, des d'una perspectiva lingüística, amb vista a l'acompliment del procés de normalització fabriana, «la conclusió de la querella» (p. 234); és a dir, l'expulsió del manacorí de l'Institut d'Estudis Catalans.

En l'article d'*El Correo Catalán*, es menciona el poema —Fuster no recorda on l'havia llegit ni n'esmenta el títol— que Josep Carner dedicà a Alcover l'any 1905 ¹⁴ i que veié la llum en el seu *Primer llibre de sonets*. Es tracta de «A la mussa de pells blanques que du el magistral de la Seu de Palma, mossèn Antoni M. Alcover»: ¹⁵

Avui amb una frescor joiosa
canto la mussa canonical,
blanca, amorosa i esplendorosa
sota la testa del magistral.

Oh com se torna més gloriosa
la cara plàcida i angelical
qui, com tu mostres, blancor radiosa,
no ha vist encara com és el mal!

Amo aqueix rostre tot temps serè
que infon als homes candor i fe
i una constància que res detura.

Oh, i eixa mussa canonical
és la innocència de tota altura
en la congesta de tot cim!

Era el moment de les lloances a l'«apòstol de la llengua catalana». En contrapartida, en *Pont Blau*, al·ludeix a l'article «Els poetes i la llengua comuna», ¹⁶ de

¹³ *Correspondència. Joan Fuster*, vol. IV, València: Universitat de València / 3 i 4, 2000, p. 89.

¹⁴ El mateix Carner, el 25 d'agost de 1904, a *La Veu de Catalunya*, va publicar, en honor del manacorí i de la seva Obra del diccionari, «Cap a mossèn Alcover», text que es reproduï en el *Bolletí del diccionari de la llengua catalana*, II (1904 - 1905, p. 129-130).

¹⁵ Vegeu Josep Carner, *Llibre de sonets* (edició de Jaume Aulet), Barcelona: Curial, 1991.

¹⁶ Dins *Per comprendre*, Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes, 1938, p. 129-137.

signe absolutament diferent, que recull el discurs que Carles Riba va pronunciar a l'Institut d'Estudis Catalans el 15 de maig de 1932 en esdevenir president de la institució. Com el mateix Fuster declara —«Riba va fer una aguda anàlisi de les maneres expressives de don Antoni Maria, que es manté en plena vigència»—, el poeta barceloní no s'està d'aplicar certs epítets resultants dels conflictes que suscita una conducta excessiva: Alcover el movia «un amor, un gran amor desordenat per la mateixa fúria del seu impuls fins a esdevenir una joiosa, matussera, genial avarícia» (p. 130).

Cal tenir en compte que és el mateix Riba que, el 1952, en el prefaci a la segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra, llança subtils invectives, certament injustes, al «vulgarment anomenat Diccionari Alcover, d'una riquesa que senzillament esbalaeix i d'una utilitat que no fóra mai prou benvinguda, si no fos que la disposició tipogràfica de tots els materials en peu d'igualtat fa arriscada la seva consulta a qui no tingui una preparació d'especialista o un sentit de l'idioma molt segur» (p. XVII).¹⁷ Com és sabut, Moll en feu la rèplica, a aquesta i altres crítiques, en la seva famosa conferència «Els dos diccionaris».¹⁸ Riba, magnificant la seva visió negativa, identifica Alcover amb la seva obra més excelsa: el *Diccionari català-valencià-balear*, cosa que Fuster té bona cura de dissociar.

Joan Fuster i el *Diccionari català-valencià-balear*

L'article d'*El Correo Catalán* esbossa les idees principals que Fuster va desenvolupar uns mesos més tard en les pàgines de *Pont Blau*. En relació amb el DCVB, afirma: «la fabulosa tenacidad que Alcover aplicó a la defensa y al estudio de la lengua del país: del país en plural, de los países catalanes». Observem l'ús de l'expressió que ell mateix va popularitzar —«Països catalans»—, l'any 1956, en la seva *Antologia de la poesia valenciana (1900-1950)* (Barcelona: Editorial Selecta). Però cal observar també que és Francesc de B. Moll, deixeble i hereu d'Alcover, qui dignifica el DCVB, ja que «pogué seguir la confecció de l'obra sense els prejudicis de l'iniciador i amb una solvència científica que mossèn Alcover no havia arribat a aconseguir» (*Pont Blau*, p. 235). I, seguint amb el qüestionable parer de Fuster, el motiu era que «el seu catalanisme [d'Alcover] devia ser una cosa tan primària i tan confusa alhora, com la resta de les seves idees» (*Pont Blau*, p. 235). Uns quants anys més tard, el 1971, en les pàgines de la seva *Literatura catalana contemporània*, el valencià insisteix en el paper redemptor de Moll de l'obra alcoveriana, atribuint-li tot el valor científic: «Ha continuat i acabat el *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover, que, en les seves mans ha guanyat una severitat científica impensable en el famós canonge de Manacor» (p. 419).

Fuster valora per sobre de tot «l'abnegada tasca, subtilment eficaç, que han desplegat els elements de l'*Obra del Diccionari*, que d'un propòsit d'estricta difusió bibliogràfica han fet un intencionat treball de penetració patriòtica» (*Pont Blau*, p. 231).

¹⁷ Se cita per la tercera edició, de 1962.

¹⁸ Moll pronuncià aquesta conferència el 20 de maig de 1954 a la Caixa de Jubilacions i Subsidis de Barcelona. Vegeu Moll, *Escrips autobiogràfics, Obres completes*, vol. I, p. 421-425. La conferència s'ha reproduït en el volum *Mossèn Alcover i l'Obra del Diccionari, Obres completes*, vol. II, p. 449-456.

I qui encapçala i personifica aquest treball, juntament amb Aina Moll i Sanchis Guarner, és novament Moll, «que ha hecho lo que aspiraba a hacer el canónigo, pero bien» (*El Correo Catalán*).

Amb la perspectiva dels anys, l'escriptor de Sueca destaca el sentit integrador i unitari del repertori alcoverià, però també remarca que, per raó de «la seva concepció 'dialectal' de la llengua» (*Pont Blau*, p. 233), el manacorí hauria destorbat clarament l'obra de Fabra, iniciada els anys vint, per raó de la necessitat d'«afrontar dràsticament el problema de la *normalització* definitiva de la llengua» (*Pont Blau*, p. 233). És per aquest motiu que afirma que Alcover «resultaba un tipo de inclemente extemporaneidad» (*El Correo Catalán*). Cal remarcar que aquesta perspectiva ve avalada per l'ús que el mateix Fuster feia de l'estàndard oriental en la seva producció, perquè «els escriptors dialectals no fan mal a ningú — a condició, sempre, de ser pocs i de resignar-se a habitar als ravals de la literatura» (*Pont Blau*, p. 233).

En paral·lel, un joc d'oposicions, no sempre pertinent ni absolutament equànime, impregna la seva prosa: l'ideal de la llengua literària de Fabra era per Alcover una aberració, la llengua «normal» propugnada per Fabra s'oposava al «colorisme bigarrat de les modalitats cantonals» (*Pont Blau*, p. 234) o «ell veia la llengua com un *fet folklòric* més que no pas com un *fet cultural*» (*Pont Blau*, p. 233).

En realitat, l'anarquia ortogràfica de què Alcover fou acusat o la seva visió del català escrit concebuda «com una eufòrica semibabel comarcal» (*Pont Blau*, p. 234) excedeix qualsevol apreciació objectiva del que havia d'esdevenir, segons el manacorí, el model de llengua literària. L'estudi dels seus textos ho corrobora. Es tractava sols d'una qüestió de prelació cronològica: en tenir totes les varietats descrites és quan hom podria fer una selecció per establir-ne el model, i no a la inversa, que fou el procediment emprat per Fabra. Ni, d'altra banda, en cap moment Alcover va adoptar —i el seu ideari lingüístic així ho manifesta— una posició únicament dialectalista envers el que havia de ser el model literari, com dona a entendre Fuster, especialment en la seva *Literatura catalana contemporània* (p. 31); per bé que sí que tenia una visió descentralitzada, tot defugint l'uniformisme lèxic de la varietat barcelonina.

Amb tot, malgrat la seva actitud dual —negativa envers la figura d'Alcover; positiva envers el paper del DCVB—, Fuster se separa de les opinions desfavorables de Riba i veu en el diccionari una empresa restauradora de la llengua, de caràcter integrador, un catalitzador moral, que vincula en clau d'unitat tota l'àrea lingüística catalana, com també, i intensificant la seva visió d'unificació nacional del territori, a la cultura i la mentalitat dels seus parlants. L'artífex és, indubtablement, Moll, que no sols va destruir «cualquier germen de disidencia lingüística esencial» (*Destino*, p. 38), a més de l'ortogràfica, sinó que té la capacitat de situar l'obra a l'empara de la rectificació del concepte «català», el qual, a trenta anys de la proposta fabriana, ja no rebutja «certain realidades del idioma coloquial ciudadano o regional» (*Destino*, p. 38) i pot afavorir una certa discrepància dialectal.

Tanmateix, l'opció cautelosa per les variants lèxiques de caràcter geogràfic que Fuster els anys seixanta encara qüestiona, es troba curiosament als antípodes de les opinions que vint anys més tard, el 1981, Moll expressa, amb maduresa, en relació amb el tresor que ofereix la variació lèxica: «crec que hauria d'haver-hi un gran respecte

envers els mots considerat dialectals»; i, encara, pel que fa a la norma, «crec que una normalització és útil mentre no sigui excessiva; en fer-se exclusivista i encarcerada, pot anul·lar els bons propòsits de constituir una llengua estàndard realment profitosa».¹⁹

En darrer terme, Fuster reitera el fet que el diccionari es publiqui a Mallorca —«la radicación isleña del Diccionari» (*Destino*, p. 38)—, ja que aquesta peculiaritat geogràfica es fonamenta en la consideració d'una integració totalitària de la cultura catalana. Es tracta d'una iniciativa que encara que parteix de fora del Principat, té la capacitat d'estimular un sentiment d'unitat cultural, i supera, per tant, l'aïllament regional i disgregador que havia prevalgut en el territori lingüístic durant molt de temps. I, en efecte, el *Diccionari català-valencià-balear* agermana, tant per obra d'Alcover com per obra de Moll, tots els parlants a l'entorn d'una mateixa font: la llengua comuna.

¹⁹ Vegeu l'article "Suggeriment sobre problemes de lèxic" (*Homenatge a Josep M. de Casacuberta, II. Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, 2*, Barcelona, AILLC, Anglo-Catalan Society, Associazione Italiana di Studi Catalani, NACS, Fundació Congrés de Cultura Catalana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981, 81-85), inclòs a *Estudis sobre el lèxic, Obres completes de Francesc de B. Moll*, vol. VI, Palma: Nova Editorial Moll, p. 491.